

VELTA RŪĶE-DRAVIŅA

ZILBES INTONĀCIJU STABILITĀTE DIVU PAAUDŽU LAIKĀ

Materiāli latviešu valodas intonāciju vēsturei

0.1. Darba nolūks ir:

- 1) pārbaudīt, cik noturīgas ir bērībā iemācītās intonācijas indivīda vēlākajā mūžā, ja viņš ir ilgstošā saskarē ar cita intonāciju apgabala runātājiem,
- 2) noskaidrot iespējas pārmantot intonāciju sistēmu no vienas paaudzes otrā aktīvas divvalodības apstākļos.

1.1. Jautājums aplūkojams vairāku svarīgu faktū gaismā.

Vienkārt, latviešu tautas valodā triju intonāciju (t. i. stieptās, krītošās un lauztās intonācijas) apgabals šai gadu simtenī ir samazinājies palēnām, bet nepārtraukti. Mūsu dienās tas aptver vairs tikai nelielu četrstūri Vidzemes vidienē starp Zaubi, Cēsīm, Valmieru, Smiltēni un Gaujienū¹.

Otrkārt, kā rāda novērojumi, atšķirīgo intonāciju nonivelēšanos mūsu dienās veicina vairāki faktori: a) latviešu iedzīvotāju migrācija Otrā Pasaules kara laikā un pēckara gados (pie kam vairuma gadījumos augšzemnieki pārnākuši uz dzīvi leļzemnieku novados, nevis otrādi) un b) krievu valodas runātāju arvien lielākais skaits Latvijas pilsētās un sakarā ar to pieaugošais latviešu-krievu valodas bilingvisms.

Intonāciju saplūšanas process resp. fonoloģiski nozīmīgu intonāciju zudums bija sācies jau pirms Otrā Pasaules kara, kad šādu parādību varēja pamanīt šur tur Latvijas-Lietuvas pierobežā², kā arī dažu rīdzinieku valodā, kuru vecāki un kuri paši bija Rīgā dzimuši un auguši.

Treškārt, jāpatur tomēr prātā arī liecības par attīstības tendencēm gluži pretējā virzienā. Proti, pēdējā laikā ienāk ziņas, ka augšzemnieki, kuru dzimtajā dialektā sākotnēji ir bijis tikai lauztās un krītošās (²) intonācijas pretstats, iemācās izrunāt arī stiepto intonāciju (vismaz jaunos, agrāk nepazītos vārdos), ja viņiem iznācis ilgāku laiku dzīvot leļzemnieku vidē un ik dienas dzirdēt vārdus ar stiepto intonāciju. Tādējādi, pēc S. Raģes apgalvojuma³, „pašlaik to cilvēku skaits, kas savā runā lieto trīs intonācijas, nevis sarūk, bet gan pamazām aug“. No savas puses gribu gan tūlīt piemetināt, ka no fonoloģiskā viedokļa kādas garas skaņas stiepta izruna vienmēr nav gluži tas pats kā noteikta tipa intonācijas saistījums ar zināmu formu un tās nozīmi, kā tas ir latviešu valodas triju intonāciju apgabalā, lai gan tīri fonētiski šādu augšzemnieku runā tiešām būtu saklausāms gan lauzts, gan krītošs, gan

¹ Рудзите М. К. Латышская диалектология (фонетика и морфология). Автореф. канд. дис. Рига, 1969, 3. karte; V. Dambe. Intonācijas. — Lvkj 10 (1974), 198—207.

² Sal. J. O. Freimanis. Tautas dziesmu virkne. — Fil mat, 136.

³ S. Raģe. Par zilbes intonāciju un latviešu literārās valodas normu. — Lvkj 11 (1975),

stiepts tonis. Būtu svarīgi noskaidrot, vai S. Raģes pieminēto augšzemnieku valodā jau izveidojušies arī kādi nemainīgi heterotonu tripleti, kādus pazīst, piem., kauguriešu izloksnē⁴.

1.2. No psiholingvistikas teorijas, kā arī prakses viedokļa ļoti svarīgs ir jautājums par to, vai intonācijas vispār var iemācīties (resp. „pārmācīties“) skolas laikā un vēlākajā dzīvē.

Pētījumi par latviešu bērnu valodas attīstību rāda, ka mazbērnu valodā vispirms izveidojas fonoloģiskais pretstats starp patskaņu īsumu un garumu. Tikai pēc tam garajos patskaņos un divskaņos nostiprinās (fonoloģiski svarīgās) atšķirīgās zilbes intonācijas. Jau apmēram četrus gadus vecumā (bet daudziem bērniem jau daudz agrāk) mēdz būt izveidojušās stabilas intonācijas vismaz tais vārdos, ko bērnam gadījies bieži dzirdēt; pie tam intonāciju izruna visumā saskan ar to, kā runā bērna tuvākajā apkaimē. No šiem faktiem izriet nākamais jautājums: cik precīzi vecāku un vecvecāku runātās intonācijas pārņem viņu bērni un bērnbērni, un cik noturīgas ir zilbju intonācijas viena kāda cilvēka mūžā, salīdzinot ar citu prosodisko vai fonoloģisko elementu noturību šā paša indivīda valodā? Ja saskaņa nav pilnīga, kādas ir novirzes, un no kā tās atkarīgas?

1.3. Pēc valodnieku aprindās plaši izplatīta uzskata intonācijas pieder pie ļoti raksturīgām un nemainīgām lokālā dialekta pazīmēm, pēc kurām samērā viegli iespējams noteikt runātāja dzimto vietu un piederību pie vienas vai otras izloksņu grupas.

Tomēr jau 1965. gadā H. Bendiks⁵ varēja konstatēt, ka „Augšzemnieku cilmes runātāji, kas gadus desmit piecpadsmi diendienā klausījušies ležzemnieku runu, savas augšzemnieciskās, krītošās intonācijas ležzemnieku stiepto vietā paturējuši lielākoties tais vārdos, kuru izruna stingri jo stingri apgūta bērnbērnībā, piem., *māte*, *tēvs*, turpretim vārdus, kas bērnbērnībā dzirdēti retāk, vēl vairāk tādus, kas apgūti jau ležzemnieku vidē, parasti runā ar ležzemniecisko intonāciju, tātad stieptās intonācijas artikulācija apgūta palaikam neapzināti.“

H. Bendika novērojumā izcelsim divus momentus: 1) intonāciju nemainību bieži lietojamajos vārdos, kas iemācīti jau agrā bērnbērnībā, 2) jauna intonācijas tipa pārņemšanu vārdos, kas runātājiem nav bijuši pazīstami no bērnu dienām.

1.4. No otras puses, latviešu valodā vērojama arī citāda attīstības tieksme. Tiklab pēc maniem agrāko laiku datiem, kā arī pēc S. Raģes novērojumiem sešdesmitajos gados⁶, nereti pat vienā un tai pašā ģimenē, kas citādi runā to pašu izloksni, jaunākās paaudzes valodā intonācijas vairs netiek šķirtas tik noteikti kā viņu vecāku valodā. Pēc S. Raģes „Arvien biežāk citu intonāciju vietā negaidīti dzirdama stieptā intonācija.“

1.5. Daudz plašāk izplatīta ir parādība, ka latviešu bilingvāļiem, arī tiem, kas gramatisko formu ziņā runā nevainojamu literāro valodu, ir zudusi izjūta par intonāciju pretstatu, t. i. vienu un to pašu vārdu viņi var izrunāt vienreiz ar stieptu, otrreiz ar krītošu toni, nesaistot izrunas veidu ar kādas noteiktas formas nozīmi.

⁴ R. Grīsele. Latviešu heterotoni. — Donum Balticum (red. V. Rūķe-Draviņa), Stockholm, 1970, 155–161.

⁵ H. Bendiks. Zilbju intonācijas var un vajag normēt. — Lvkj 1 (1965), lpp. 10.

⁶ S. Raģe. Op. cit., 104.

Līdzīgas novirzes ir parasta parādība arī cittautiešu runātajā latviešu valodā, ja viņi latviski sākuši mācīties tikai pēcpubertātes gados.

1.6. Pagaidām šai plašajā jomā nav tikpat kā nekādu nopietnāku pētījumu, lai gan tādi būtu ļoti vēlamī. Ilgāka laika studijas, izsekojot valodiskajām maiņām atsevišķa cilvēka mūžā, vai arī savstarpējām ietekmēm kādā mazākā grupiņā, piem., ģimenē, ļautu mums tuvāk ieskatīties intonāciju attīstības procesā un tā cēloņos. Šādi dati varētu dot arī kādus pieturas punktus valodas skolotājam viņa praktiskajā darbā – gan mācot intonāciju izrunu cittautiešiem, kas apgūst latviešu valodu, gan koriģējot atkāpes no vēlamām izrunas normām dzimtās valodas runātāju valodā.

Pašreizējais pētījums, analizējot no šāda viedokļa trīs idiolektus, ir neliels jaunu faktu pienesums šai jautājumā par intonāciju stabilitāti.

2.1. Testam izraudzītie valodas objekti ir vienas un tās pašas ģimenes locekļi divās paaudzēs: tēvs, māte, dēls. Abi vecāki dzimuši un skolās gājuši Latvijā; pēdējos trīsdesmit gadus nodzīvojuši Zviedrijā, Stokholmā. Abiem ir profesionāla teātra skolas izglītība, abi runā koptu literāro valodu profesionālā publiskā runā, abi pieder pie tās pašas paaudzes (65 resp. 63 g. veci). Dialekta ziņā katrs nāk no sava dzimtā apgabala: tēvs – no Kurzemes dienvidrietumu novada, māte – no Ziemeļaustrumvidzemes.

Abu dēls (30 g. vecs) ir latviešu un zviedru valodas bilingvālis, dzimis, audzis un skolā gājis Stokholmā, abas valodas runā apm. vienādi brīvi un (pēc latviešu resp. zviedru ģenuīno runātāju sprieduma) bez jebkāda sveša akcenta. Arī viņš pieder pie tās pašas (teātra darbinieku un literātu) profesionālās grupas, kur kopta valodas izruna ir profesionālas amata mākas prasība.

Visiem trim ir ļoti skaidra artikulācija un laba dikcija. Turpmākajā tekstā minētās personas apzīmētas ar iniciāļiem RK (= tēvs), MK (= māte), JK (= dēls)⁷.

2.2.1. Testa norise:

Sīkākai runas analīzei (pēc dzirdes) visu triju valodas objektu runas paraugi tika ielasīti magnetofona lentē. Analizējamais materiāls nav brīvs dialogs, bet iepriekš speciāli sagatavotu tekstu *lasījums*.

2.2.2. Pirmajā reizē tika ielasīts garāks sakarīgs stāstījums ar nolūku noskaidrot katra runātāja intonāciju sistēmu, kā arī citas idiolekta iezīmes. Sagudrotajā „sirreālistiska“ rakstura tekstā, novirzot iztaujājamo personu domas vairāk uz saturu nekā uz izrunu, bija iepīti arī daudzi intonāciju ziņā interesanti vārdi.

2.2.3. Pēc dažu nedēļu atstarpes vēlreizējai pārbaudei un izlokšņu sistēmas precizēšanai atkal par jaunu – šoreiz lēnākā tempā – magnetofonā tika ierunāti atsevišķi vārdi (un vārdu grupas), kam Latvijas dažādās izloksnēs mēdz būt atšķi-

⁷ RK = Rūdolfs Kronbergs, dzimis 1911.g. 3. martā Liepājā, skolā gājis Liepājā, mācījies Liepājas teātra skolā; MK = Milda Kronberga, dzimusi 1914.g. 28. septembrī Cesvainē, skolā gājusi Cesvainē, 1932.g. mācījusies Rīgas teātra skolā; JK = Juris Kronbergs, abu dēls, dzimis 1946.g. 9. augustā Zviedrijā, Stokholmā, mācījies Stokholmas skolās, studējis zviedru valodu, latviešu valodu un literatūrzinātņi Stokholmas universitātē.

rīga intonācija. Izraudzīto vārdu starpā bija arī formas ar triju intonāciju apgabāl visām trim intonācijām, t. i. ar stiepto, krītošo un lauzto, piem.:

<i>māte</i>	<i>mācīt</i>	<i>mēle</i>
<i>grāvis</i>	<i>grābeklis</i>	<i>krūtis</i>
<i>vēlēt</i>	<i>vēlāk</i>	<i>likums</i>
<i>krēsla</i>	<i>krēsls</i>	
<i>rīkste</i>	<i>rīts</i>	
	<i>ûdens</i>	
	<i>stīga</i>	

kā arī „heterotoni“, piem., *kāpa—kāpa*; *zāle—zāle*; *sēja—sēja*; *sējums—sējums*; *pūt—pūta*; *kūla—kūli*, *kūļus*.

Lai novērstu nejaušas kļūmes, pareizi neizlasot uzrakstīto formu vai arī lasījumā vienkārši pārsakoties, visi vārdi tika atkārtoti divas reizes.

2.2.4. Pārbaudot hipotēzes par iespējām iemācīties dzimtās valodas intonācijas jau ģimenē, sekojot tēva, mātes vai citu ģimenes locekļu izrunas paraugiem, tika ievākts vēl papildu materiāls, aptaujai izmantojot vārdu sarakstu ar apm. 400 vārdiem. No S. Raģes sarakstā minētajiem vārdiem⁸, kas latviešu literārajā valodā individuāli mēdz svārstīties starp divām vai pat trim intonācijām, mūsu eksperimentam centos izraudzīties tikai tādas, kas valodas objektiem vismaz viņu pašvajā vārdu krājumā varētu būt pazīstami jau no agrākās pieredzes. Ar to pa daļai varētu būt samazināts tādu vārdu skaits, ko indivīds, tos varbūt pirmo reizi sastopot, uztvertu par sava veida „svešvārdu“ un ko viņš (spriežot pēc vispārīgās latviešu valodā novērotās sliekšmes) jau šā iemesla dēļ vien tiektos izrunāt ar stiepto intonāciju.

Rezultāti:

3.1. Jau pirmā, plašākā, teksta lasījums rāda skaidru RK (= tēva) un JK (= dēla) piederību pie vidus dialekta.

3.2. RK (= tēva) valodā tikai šur tur saklausāmas vieglas Kursas dialekta pazīmes, piem., pārsakoties (plats)/*ē*/, /*ē*/ (šaurā) /*e*/, /*e*/ vietā infinitīvos.

3.3. MK (= mātes) ļoti skaidrajā koptajā literārajā valodā augšzemnieku izrunas īpatnības saklausāmas vienīgi

1) sēliskajā intonāciju sistēmā (ar kāpumu ležzemnieku lauzuma vietā, un ar krītošu vai kāpjoši krītošu toni stieptās intonācijas vietā),

2) augšzemnieciskajā zilbes tipā ar tieksmi uz atvērtām zilbēm un ar to saistīto nelielo patskaņu pagarinājumu nebalsīgo līdzskaņu priekšā,

3) nedaudzās formās arī tādā *e*, *ē*- kvalitātē, kas nesaskan ar izrunas normām mūsdienu literārajā valodā.

Klausoties MK lasījumu, pēc intonāciju rakstura un to distribūcijas vien, nemaz nezinot viņas biogrāfiskos datus, ar pieredzējuša dialektologa ausi bija iespējams bez mazākām šaubām lokalizēt runātājas dzimto pusi Madonas apkārtnē⁹.

⁸ S. Raģe. Op. cit., 107–112.

⁹ Sal. A. Elksnītis. Lazdonas, Praulienas, Sarkanā, Patkules, Cēsaines un Dzelzavas izloksnes. — FBR 9 (1929), 119–160. K. Kārklīņš. Praulēniešu izloksne. — FBR 6 (1926), 70–122.

3.4. Intonāciju ziņā RK (= tēva) valodā, īpaši tad, kad ierunāti atsevišķi vārdi, skaidri izdzirdama ležzemnieku divu intonāciju sistēma, t. i. starpība starp stiepto intonāciju no vienas puses un nestiepto intonāciju no otras puses. Izrunu no tīri fonētiskā viedokļa vērtējot, nestieptajā intonācijā dažos vārdos saklausāms spēcīgāks lauzums, bet citos — vai arī tais pašos vārdos, tikai citā kontekstā — īsāks krītošs tonis. Intonāciju raksturs visumā atbilst tam, kas zināms par Rietumkuras izloksnēm ap Liepāju¹⁰. Dažos vārdos intonāciju ir grūti noteikt, jo vienā reizē vārds ir izlasīts ar stiepto, otrā reizē ar nestiepto intonāciju jeb ar kaut kādu vidēju toni.

3.5. Šī pati ležzemnieku divu intonāciju sistēma ir arī JK (= dēla) runā. Tiklab intonāciju pretstatījumā, kā arī stieptā vai nestieptā toņa saistījumā ar noteiktiem vārdiem vērojama pilnīga saskaņa tēva un dēla valodā. Tas skaidri redzams, salīdzinot ierunātos sakarīgos teikumus RK un JK izrunā:

*jūrmalā ir liēla kâpa. viņi kâpa kal'nâ.
 pļavâ aūg zâle. skuōlas zâle ir liēla.
 mēris ir slimība. pūrs ir labības mērs.
 zemkuopis sēja miēžus. dziřnavnieks sēja maīsam galu ciēt.
 gaļa sāka pūt. zēns pūta stabuli.*

Vienīgā pamanāmā starpība ir tā, ka JK (= dēla) izrunā stieptās un nestieptās intonācijas pretstats ir mazāk spilgts, t. i. stieptā intonācija vienmēr netiek novilkta pietiekami gari.

3.6. Turpretim MK (= mātes) valoda krasi atšķiras ar pavisam citādu intonāciju sistēmu. Tanī skaidri saklausāmas Praulienas-Cesvaines-Madonas apkārtnē raksturīgās sēliskās intonācijas, proti:

1) Ležzemnieku lauzuma (^) vietā ir stieptā jeb kāpjošā intonācija ('), piem., *gaiļis, kâds, al' va*. Ar īsu kāpjošā rakstura toni tiek izrunāti arī tie patskaņi, kas dažos vārdos nebalsīgā līdzskaņa priekšā ir nedaudz pagarināti, piem., *mâ:ti* (= mati),

2) Ležzemnieku stieptās un krītošās intonācijas vietā ir krītošā intonācija ar diviem paveidiem:

a) kāpjoši krītošs tonis, ja seko balsīgi līdzskaņi, piem., *aūzas, bârda, câlis, guōds, grum̃ba, kuņgs, un,*

b) grūsts tonis, ja seko nebalsīgi līdzskaņi, piem., *âita, lâiks, êlksnis, êlpa.*

Jāatzīmē, ka akustiski, no tīri fonētiskā viedokļa, kāpjoši krītošās intonācijas paveids ir stipri līdzīgs ležzemnieku stieptajai intonācijai. Tas sevišķi sakāms par vārdu izrunu plašākā teikuma kopsakarā, kur arī ležzemnieku izrunā stiepums garā patskaņa vai divskaņa beigu daļā nav tik skaidri saklausāms, sal. *līnis* (MK) un (ležzemnieku) *līnis*.

Salīdzinājumam tā paša augšējā teksta lasījums MK izrunā; iekavās atzīmēts izdzirdamais krītošās intonācijas paveids.

*jūrmalâ [jūrmalâ] ir liēla [liâla] kâpa. viņi kâpa kal'nâ.
 pļavâ aūg zâle. skuōlas [skuōlas] zâle [zâle] ir liēla [liâla].
 mēris [mēris] ir slimība. pūrs [pūrs] ir labības mērs.
 zemkuōpis sēja [sēja] miēžus [miēžus]. dziřnavnieks sēja [sēja] maīsam galu ciēt.
 gaļa sāka pūt. zēns pūta stabuli.*

¹⁰ Sal. arī E. Valtere. Pērkones izloksne. — FBR 18 (1938), 123—135.

3.7. Saskaņa un atšķirības starp dēla (JK) un vecāku (RK, MK) valodu visuzskatāmāk parādāmas, salīdzinot intonācijas atsevišķo vārdu lasījumā:

RK (= tēvs)	JK (= dēls)	MK (= māte)
<i>māte</i>	<i>māte</i>	<i>màte</i>
<i>grāvis</i>	<i>grāvis</i>	<i>gràvis</i>
<i>krēsla</i>	<i>krēsla</i>	<i>krēsła</i>
<i>rīkste</i>	<i>rīkste</i>	<i>rikste</i>
<i>līnis</i>	<i>līnis</i>	<i>linis</i>
<i>krūmi</i>	<i>krūmi</i>	<i>krùmi</i>
<i>lāpa</i>	<i>lāpa</i>	<i>làpa</i>
<i>māla krūze</i>	<i>māla krūze</i>	<i>màla krùze</i>
<i>sēkla</i>	<i>sēkla</i>	<i>sēsła</i>
<i>pīle</i>	<i>pīle</i>	<i>pìle</i>
<i>mēle</i>	<i>mēle</i>	<i>mèle</i>
<i>krūtis</i>	<i>krūtis</i>	<i>krūtis</i>
<i>līkums</i>	<i>līkums</i>	<i>līkums</i>
<i>mācīt</i>	<i>mācīt</i>	<i>mácít</i>
<i>grābeklis</i>	<i>grābeklis</i>	<i>grábeklis</i>
<i>vēlāk</i>	<i>vēlāk</i>	<i>vēsłak</i>
<i>krēsls</i>	<i>krēsls</i>	<i>krēsłs</i>
<i>rīts</i>	<i>rīts</i>	<i>rítis</i>
<i>āda</i>	<i>āda</i>	<i>áda</i>
<i>stīga</i>	<i>stīga</i>	<i>stíga.</i>

4.1. Tā kā stieptās un nestieptās intonācijas pretstats ir norma latviešu vidus dialektā, kā arī mūsdienu literārajā valodā, tad divintonāciju sistēmu JK (= dēla) izrunā varētu gluži vienkārši iztulkot kā tiešu pārņemumu no modernās normētās literārās valodas. Lai varētu spriest tieši par vecāku valodas eventuālo lomu dēla izrunas veidošanā, no metodoloģiskā viedokļa būtu svarīgāk salīdzināt tādus vārdus, kurus arī visi vidus dialekta runātāji nerunā vienādi, t. i. cits izrunā ar stiepto intonāciju, cits ar nestiepto (resp. lauzti vai krītoši). No šā viedokļa nozīmīga ir gandrīz vai simtprocentīgā saskaņa intonāciju ziņā starp RK (= tēva) un JK (= dēla) idiolektu tais vārdos, ko S. Raģe atzīmējusi kā formas ar latviešu valodā svārstīgu intonācijas tipu¹¹.

4.2. Ar stiepto (˘) intonāciju RK un JK lasījumā izrunāti šādi vārdi:

bauda, baudīt, blūze, brēka, brēkāt (bet: *brēkt, brēkt*), *brīdināt, cīkstīties, čamdīt, čuokurā, daile, daudzināt, dāvana, dienvidi, dienvidu vēji* (bet: *diēna*), *drumslas, dzirdīt, dzīres, dzīt, gaidīt*, (ledus) *gāles, gaudēns, gauduot, glaudīt, grēda, griezt* (apkārt), *griezties, gundega, ģindenis, juoņuot, junda, jūs, jūsējais, kaisīt, kaitēt, kārba, klāstīt, klaudzēt, klausīt, kurnēt, laizīt, laukums, lēzēns, liesma, līdzeklis, līgt, līgums, luncināt, ļengans, maisīt, māt* (ar roku), *meldri* (-ē-!), *nirt, nuogale, nuometne, uolis, uoma, uosta, pētīt, raidīt, rāpuot, raudzīt, rūpes, rūpēties, sainis, saite* (bet: *saīstīt*), *skrimslis, sliedes, smaidīt, spieguot, spiegs, spuldze, apstādināt, stingri, stumt, svārstīt,*

¹¹ S. Raģe. Op. cit., 107–112.

svērt, svītra, šķirt, teika (bet: *teikt*), *tēpa, tēmēt, tēnkas, tērzēt, tītars, trieka, triekt, trīsas, trīsēt, ūsas, vaina, vainags, vainuot, vairīties, vaivariņi, vārdzināt, veids, veiduot, vemt, vēss*, (akas) *vinda, vingrs*, (lizdu) *vīt* (!), *ziemelis* (bet: *ziēma*), *zīlēt*, (uozuola) *zīle*, (putns) *zīle, žāvāties, žilbt, žirgts, žūžuot*.

4.3. Tikpat liela saskaņa RK un JK izrunā konstatēta arī *nestieptās* (^2) intonācijas gadījumos:

cīpsla, cirta, dabūt, dzēltenis, dzirdēt (bet: *dziřdīt*), *glēvs, grābt, grīslis, gurni, ģints, jūtas, kankars, kāpuosti, kautrīgs, klaiņuot, kļūda, knaibles, kūdīt, ķermenis, laipa, laipuot, leņķis, liekt* (zemē), *luoksne, mākuonis, mirguot, mītne, uolekts, uost, uotrs, uotrdiena, uozuols, plēst, plēve, rauda, raudāt, darba rīki, saistīt, saudzēt*, (uodi) *sīc, skaldīt, skurbt, sniegt, stiept, staipīt, šausmas, šaušalas, šķelt, šķēle, šķiebt, šņākt, tēli, tirgus, tvert, ūpis, vaibsti, valstīt*, (siena) *vāls, valsts, valstīt, vaļsirdīgs, velt, veltes, viela, vilkt, vilnis, virkne, vīstīt, virzīt, zādzība, ziema, žults, žuogs*.

4.4. Saskaņa tik daudzos vārdos nevar būt nejauša, ja zina, ka testam izraudzītie vārdi ir tādi, kuru intonācija latviešu valodā svārstās – vai nu pēc novadiem, vai zināmā mērā individuāli.

Viena daļa saskanīgo vārdu ir arī tādi, kuru intonācijas tips raksturīgs tieši Kurzemes izloksnēm un kuri, saskanēdami RK un JK izrunā, atšķiras no tā izrunas veida, kas proponēts S. Raģes (SR) Pareizrakstības un pareizrunas vārdnīcai. Tā, piem., *ūpis* (RK, JK), bet *ūpis* (SR), *mākuonis* (RK, JK), bet *mākuonis* (SR), *kaņkars* (RK, JK), bet *kaņkars* (SR), *glēvs* (RK, JK), bet *glēvs* (SR), *baūdīt* (RK, JK), bet *bāudīt* (SR), *dzīres* (RK, JK), bet *dzīres* (SR), *spiēguot* (RK, JK), bet *spieguot* (SR), *laūkums* (RK, JK), bet *lāukums* (SR), *leđus gāles* (RK, JK), bet *gāles* (SR), u. c.

4.5. Visos vārdos intonācija RK (= tēva) un JK (= dēla) idiolektā tomēr nesaskan. Tādēļ ar sevišķu interesi aplūkojami piemēri, kuros šās saskaņas nav (vismaz testa lasījumā). Šādu gadījumu nav daudz, un daži no tiem varbūt ir vienkārša pārsacīšanās. Pāris zīmīgu atšķirību:

RK (= tēvs)	JK (= dēls)
<i>dēstīt</i>	<i>dēstīt</i>
<i>dēties</i>	<i>dēties</i>
<i>luōksne</i>	<i>luōksne</i>
<i>treņkt</i>	<i>treņkt</i>
<i>guřkstēt</i>	<i>guřkstēt</i>

5. Ielasītā teksta sīkāka analīze rāda, ka visu triju ģimenes locekļu runā konstatējamas arī dažas citas sīkākas individuālas novirzes no normas, ne tikai intonāciju ziņā vien. Pie tam šīs iezīmes raksturo visus trīs, jeb vismaz divus, ģimenes locekļus.

Tā, piem., visi trīs valodas objekti (ar garumzīmi rakstīto vārdu) *nedēļa* izrunājuši ar īsu *-e-*: *nedēļa*. Vārdu *meldri* visi trīs runā ar šauru *-e-* (tēva un dēla izrunā šai vārdā saskan arī stieptās intonācijas tips!). Tiklab vecāki, kā arī dēls adjektīvu *omulīgs* lasa kā [*omulīgs*], t. i. ar vienskani *o-*, nevis ar divskani *uo-*, kas gaidāms daudzu citu latviešu izrunā. Tiklab tēva, kā dēla runā pāris reizes tais pašās gramatiskās formās pārsakoties pateikts (platais) *ę, ģ*, kas tūlīt pārlabots par literārai izrunai atbilstošo šauru patskani.

Minētie saskaņas gadījumi nevar būt nejauši, bet norāda uz zināmu izrunas elementu pārņemšanu no paaudzes paaudzē ģimenes ietvaros.

Secinājumi:

7.1. Bērnībā iemācītā un pamatskolas vecumā nostiprinātā intonāciju sistēma uzrāda lielu noturību runātāja mūža vēlākajā posmā; tā nemainās pat ilgstošā saskarē ar citas intonāciju sistēmas runātājiem tai pašā ģimenē. Mūsu studija tādējādi neapstiprina S. Raģes minētos novērojumus par augšzemniecisko intonāciju sistēmas pārmaiņām, dzīvojot kopā ar lejšemnieku dialekta runātājiem. Iespējams, ka sēlisko izlokšņu augšzemniekiem ir grūtāk pielīdzināties stieptās intonācijas runātājiem.

7.2. Ja vecākiem ir katram sava atšķirīga intonāciju sistēma, tad ir lielāka varbūtība, ka bērni — ja viņi ir tikpat ilgstošā saskarē ar abiem vecākiem — pārņems tā vecāka intonāciju sistēmu, kas ir tuvāka skolā mācītajām izrunas normām vai kas dominē tuvākajā apkārtnē ārpus ģimenes.

7.3. Latviešu valodas ģenuīnās intonācijas var iemācīties un paturēt arī aktīvas divvalodības apstākļos. Šai studijā analizētajā idiolektā ir apgūta tiklab latviešu valodai raksturīgā zilbju intonāciju sistēma, kā arī zviedru valodā tai raksturīgais t. s. „pirmais“ un „otrais“ akcents (piem., vārdos **tomten** un **tomten**). Pēc visa spriežot, šāda intonāciju apguve iespējama ideāli līdzsvarotas divvalodības apstākļos, kad abas valodas ir apgūtas pirmspubertātes laikā un tiek ilgstoši lietotas apmēram tikpat bieži un vispusīgi.

STABILITY OF SYLLABLE INTONATION IN TWO GENERATIONS

Material for the history of Latvian intonations

Summary

The purpose of this study is to investigate: 1) the retention of the Latvian language syllable intonation in the course of an individual's lifetime, 2) the possibility of transference of an intonation system from one generation to another in bilingual surroundings.

This work analyzes three idiolects in the same family, namely, a Latvian-Swedish bilingual's (born 1946, Stockholm) idiosyncracies of pronunciation in comparison to the language of his parents, who each represent the intonation system of their native region: the mother — Selian, the father — Southwestern-Kursa dialects.

This investigation determines that an intonation system acquired in childhood and stabilized at grammar school age remains stable even later on in the life of the individual, and does not change even with prolonged contact with speakers of other intonation systems in the same family over a period of thirty years.

If each of the parents has his own intonation system, and only one of them speaks with the intonations common to the literary language, then there is a high probability that the child will acquire the latter variant.

In ideal balanced bilingual circumstances, a bilingual individual can learn genuine intonations in both languages, i.e. in this case in Swedish the phonological contrast between "accent 1" and "accent 2", but in Latvian, the contrast between the level tone and the non-level tone.